

niskan är sig i grund lik över tid. Människan vill egentligen leva men psykisk och fysisk plåga har i alla tider drivit en liten minoritet till eller över självmordets gräns. Samhällets hanterande av självmorden har däremot varierat. Empati med den mänskliga olycka som självmordet manifesterar har funnits i alla tider – liksom avståndstagande från handlingen. Hårda straff har inte eliminerat självmorden och en liberaliserad inställning har inte verkat preventivt men däremot på sikt underlättat för de efterlevande.

I avslutningskapitlet granskar Odén de slutsatser som ett antal svenska historiker dragit utifrån ökningen av självmorden från 1800-talets mitt. Med respekt för de forskare hon hänvisar till visar hon på att deras resonemang inte håller när de konfronteras med en mikrohistorisk empiri. Historikern Ann-Sofie Ohlanders tes att avkriminaliseringen av självmordet var nödvändigt för att det skulle kunna förstås som en personlig tragedi håller inte, menar Odén. Hon hänvisar till de mikrostudier som visat, att attityden till självmord varierat över tid och rum liksom till att både domstolar och grannar utvecklade stor uppfinningsrikedom för att minska tragedin och att detta förekom redan under 1600-talet. Likaså polemiserar hon mot att självmordens ökning, som Johan Söderberg hävdar, skulle höra samman med civilisationsprocessen och då särskilt utbredningen av skrivkunskheten, vilken skulle ha gjort människan mer reflekterande och därmed mer självmordsbenägen. Ångest var dock inte något speciellt för 1800-talet menar Odén, utan kan beläggas långt tidigare, exempelvis under medeltiden. På 1800-talet blev däremot självmordet en lovlig utväg ur ångesten. Beträffande historikern Arne Jarricks konstaterande att få självmördare sluppit en neslig begravning, hänvisar Odén till den utförliga analysen av Göta hovrätts mildrande domar. Jarricks tankar om en ökad empatiförmåga bland befolkningen på 1700-talet avvisar Odén också med hänvisning till de här presenterade mikrostudierna.

Människan har ofta föregripit förändringen på den normativa makronivån. Det överensstämmer med etnologisk forskning som visat, att det inte är lagstiftning som förändrar människors tänkande utan att en fungerande lagstiftning bygger på förankrade erfarenheter. Dåvarande Lundaetnologen Sven B. Ek publicerade 1960 en artikel, där han relaterade 1800-talets samhälleliga och mentala omvandlingar till de förändringar i tänkandet som ägde rum i bondesamhället redan under 1700-talet ("Högkonjunkturer, innovationer och den

folkliga kulturen", tryckt som "Economic Booms, Innovations and the Popular Culture" i *Economy and History*, Vol. III, 1960).

Avslutningsvis söker Odén förstå självmordet utifrån människan själv i hennes egenskap av "person", dvs. i hennes relation till sitt sociala vara, och "jaget" eller "självet" – människan i relation till sitt eget inre. Hon vill se självmord och straffen mot självmördare som ett språk som talar om det tillåtna eller otillåtna i att beröva sig själv livet. Det är en icke-verbal kommunikation som bildar en kollektiv mentalitet och kan utlösas av yttre tryck mot individerna. Förändringen under slutet av 1800-talet kan ses som ett resultat av en mentalitetsförändring på grund av "personens" förändrade situation i ett samhälle i omvandling liksom av "självet" ökade sekularisering. "Avgörande är", konkluderar Odén, "... 'självet' tillväxt på 'personens' bekostnad – en komplex förändringsprocess som nått sin kulmen i vår egen tid, då individen börjat kräva rätten till sin egen död i frihetens namn och samhället successivt givit upp sitt ansvar för 'personens' överlevnad."

Birgitta Odén har till de båda andra författarna av en senare historikergeneration förmedlat sitt eget förhållningssätt: aktuell orientering om internationell och nationell forskning, respekt för empirin parad med teoretisk medvetenhet och en kritisk, självständig hållning. Hennes kunniga, klara, koncisa och innehållsrika presentationer, som ändå aldrig blir tunga, är goda förebilder. Läs, stimuleras, räkna sidorna och häpna – hur kan så få sidor säga så mycket om så många väsentliga frågor? Njut av den i dag alltmer sällsynta doften som en blandning av lärdom och mänsklig vishet alstrar.

Birgitta Skarin Frykman, Göteborg

Arne Jansson, *From Swords to Sorrow. Homicide and Suicide in Early Modern Stockholm*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Economic History. 30. 1998. 197 s. ISBN 91-630-7160-6.

Vid Stockholms universitets ekonomisk-historiska institution har Johan Söderberg och Arne Jarrick initierat ett viktigt och mångfacetterat projekt med rubriken "Civiliseringsteori och historieforskning". År 1994 utgav de en samlingsvolym med titeln *Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600–1850*. Ett av de viktigaste bidragen i antologin

var Arne Janssons artikel "Mörda för att få dö", där han med hjälp av domstolsprotokoll från Stockholms rådhusrätt granskar ett egendomligt fenomen i 1600-talets och det tidiga 1700-talets historia: mord på barn i avsikt att själv dömas till döden och avrättas. Jansson kallar dessa mord suicidalmord, eftersom morden begicks med målet att mördaren skulle få dö utan att själv behöva utföra ett självmord – ett brott som sedan medeltiden ansågs värre än ett mord. Den eftersträvade exekutionen och den förberedelse inför döden som mördaren fick genomgå med kyrkans hjälp gav honom eller henne hopp om förlåtelse hos Gud och ett evigt liv. Offren var vanligen barn som ansågs skuldfräa och direkt kunde föras till Gud från jämmerdalen.

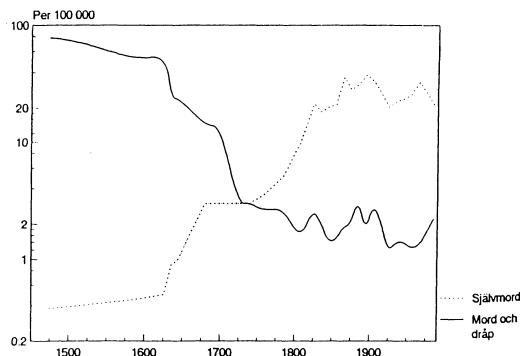
Sådana suicidalmord begicks även i länder som Tyskland och Danmark. De är ett intressant exempel på icke avsedda negativa konsekvenser av kyrkliga regler, som i sig var välmenade och avsåg att rädda dödsdömdas själar. På samma sätt kunde livströtta ange sig själva för tidelag, också det ett brott som straffades med döden. Staten försökte motverka "missbruket" genom att skärpa sina regler för avrättningar, men först när dödsstraffet för suicidalmord och tidelag upphävdes lyckades man få bukt med denna egendomliga form av självmord.

Jansson har nu i en engelskspråkig volym utvidgat sina forskningar genom att sätta in suicidalmorden i ett större sammanhang – våldspanoramats förändringar. Titeln *From Swords to Sorrow* samlar upp hans resultat: Våldet har över tid förändrats från mord och dråp till självmord. Från aggression riktad mot andra till aggression riktad mot det egna jaget. Från vapen till depression. Därmed anknyter Jansson till ett komplicerat och ännu olöst problem: den sekulära trenden i nedgången i våldsbrott med dödlig utgång och ökningen av självmord.

Flera forskare i självmordets och våldets historia har gjort iakttagelsen, att när det dödliga våldet minskar, så ökar självmorden, och att i områden med hög mordfrekvens är självmordsfrekvensen låg – och omvänt.

I svensk historisk forskning har Johan Söderberg tydligast synliggjort sambandet i uppsatsen "Den moderna människans uppkomst".

I monografin *Civilisering, marknad och våld i Sverige 1750–1870* underbygger Söderberg sin tes med ett omfattande material. Han förklarar förändringen och det inversa sambandet mellan de två trenderna som en horisontell civiliseringsprocess: människorna blev som följd av ökad arbetsdelning mer beroende av fridsam samlevnad och de blev som en följd av ökad läskunnig-

Folkets historia 1993:4.

het mer reflekterande och introverta och därmed mer depressiva och självmordsbenägna.

Jansson anknyter till Söderberg genom sin modell för den förändrade relationen mellan våldsbrott och självmord från medeltid till modern tid.

Janssons empiriska data är hämtade från två perioder och avser att bekräfta Söderbergs tes: det dödliga våldet minskar medan självmorden ökar (s. 137).

	Dödligt våld	Självmord
1610–1619	73	4
1710–1719	35	39

Jansson drar den slutsatsen att en dramatisk förändring hade ägt rum i det dödliga våldet under 1600-talet och 1700-talets första decennier. En förändring av personlighetstypen har skett på kort tid – från *Swords to Sorrow*.

Men finns det egentligen något samband mellan dessa förändringar? Att unga män minskade sin benägenhet att slåss med dödlig utgång och att medelålders och gamla män och kvinnor i ökad utsträckning fann livet hopplöst och sökte döden genom suicidalmord eller självmord? Jansson är klar över att det är två olika personkategorier som genomför dråp/mord, resp. självmord (s. 153) men han räknar med att samma faktor har influerat bägge grupperna om än på skilda sätt. Vilken är då denna faktor?

Jansson söker lösa frågan om det finns ett gemensamt samband genom att vända sig till studier över relationen mellan självmord och mord i modern tid och finner att dessa studier kan uppvisa en invers relation mellan de bägge fenomenen. Han menar att alla forskare funnit sådana inversa relationer och att det därför måste finnas en gemensam faktor bakom de bägge fenomenen.

Men alla delar inte den uppfattningen. Den engelske medeltidshistorikern Alexander Murray publicerade under 1998 första delen av sitt trebandsverk *Suicide in the Middle Ages*. Bandet utkom efter pressläggningen av Janssons arbete, så han kan inte lastas för att inte känna till det. Men arbetet har metodiskt intresse. Även Murray har sökt sig till modernare tider för att pröva relationen mellan mord och självmord, men han kommer till ett annat resultat än Jansson.

”Thus it was once thought that murder and suicide were inversely proportional, as if people who let off their steam by killing other people were less inclined to turn on themselves. That has now been demonstrated as true only in some countries and conditions. The opposite can be true in others, where murders and suicides mysteriously rise and fall together, while in yet a third group no relationship can be established. So in this regard no single modern figure can be used as normal.”

Murrays slutsats är, att om man vill etablera en relation mellan mord och självmord, så kräver detta en intensiv källkritisk analys av om sifferserierna över huvud taget är jämförbara. Det finns anledning pröva detta på Janssons material. Jansson använder för bägge serierna samma källa: Stockholms rådhusrätts protokoll. Enligt den gällande stadslagen skulle dråp/mord rannsakas vid rådhusrätten och materialet för dråp/mord bör därför vara fullständigt. Mord och dråp har lågt mörkertal. Men stadslagen stadgade *inte* – liksom Kristoffers landslag gjorde – att självmord skulle dömas vid rådhusrätten. Vi vet genom omtal och genom det kyrkliga konsistoriets beslut om begravning att enstaka självmord förekom i Stockholm i senmedeltid och tidigmodern tid, men domstolsförhandling om detta har inte ägt rum i Stockholm före 1623 (sedan lagstiftningen skärpts 1608). Det betyder att stadens protokoll *inte skall* innehålla uppgifter om självmord och låga siffror för självmord är en statistisk missvisning. Suicidalmord skall däremot ingå.

Arne Janssons arbete är utmärkt omsorgsfullt och ambitiöst. Han granskar gängse teorier om självmordsfrekvens och finner att det finns anledning att utgå från Durkheims teori om bristande social integration i samhället som förklaring till ökande självmordsfrekvens. Kulturella teorier avvisas därför att de är svåra att operationalisera för äldre perioder. Jansson ger också en initierad skildring av bakgrundsfaktorerna i det Stockholm som det Jarrick-Söderbergska projektet ägnat

så stor uppmärksamhet. Slutsatsen är att utvecklingen i Stockholm gick från det kollektiva mot det individuella samtidigt som antalet självmord och suicidalmord ökade. Han kan sitta i Stockholm och han visar god förmåga att omsorgsfullt granska olika faktorer med hänsyn till deras förklaringsvärde.

Mina invändningar mot hans försök att tolka den långsiktiga förändringen av självmordsfrekvens och av mord/dråp beror – så vitt jag förstår – på två olikheter i vårt metodiska och teoretiska synsätt. Jansson söker en och *samma* faktor som skall förklara de två fenomenen. Jag har uppfattningen att samhällsförändringar – t.ex. självmordsfrekvensen – endast kan förklaras om man beaktar ett stort antal faktorer på olika nivåer i samhället och inom skilda sektorer. Jansson avfärdar kulturella faktorer, därför att de inte kan operationaliseras. Jag tillmäter de kulturella och tidsbundna faktorerna stor betydelse och anser att de framträder i ett kvalitativt analyserat källmaterial.

Skillnaden mellan oss skall naturligtvis inte överdrivas. På viktiga punkter är vi rörande ense, t.ex. i fråga om betydelsen av ökad individualisering.

Janssons omsorgsfullt genomförda analys är ett värdefullt inlägg i den just nu pågående intensiva diskussionen om våldets socialpolitiska förändringar – förr, nu och i framtiden. Det är min förhoppning att vår diskussion skall fortsätta och till slut leda till konsensus.

Birgitta Odén, Lund

Lars Magnar Enoksen: *Runor. Historia, tydning, tolkning*. Historiska Media, Lund 1998. 240 s., ill. ISBN 91-88930-32-7.

I snart 2 000 år har människor fascinerats av runornas barrlika tecken (för att tala med en fransk poet). Det enkla faktum att runor är bokstäver som synes bekanta men ändå är främmande förklarar antagligen en stor del av deras attraktionskraft. Liksom de kyrilliska tecknen anses de av någon outgrundlig anledning vara ”svåra” än våra egna skrivtecken, medan alla som kan ryska vet att svårigheten att läsa de kyrilliska bokstavssymbolerna är den lättaste sidan av att lära sig språket. Ändå – även garvade runologers hjärtan tenderar att slå snabbare vid anblicken av runskrift; hur skulle då amatörer kunna motstå dessa teckens magiska makt?

Antalet runintresserade amatörer överstiger också vida de professionella. Det vore i sig inte något problem